

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه کاشان

دانشکده علوم انسانی

گروه علوم قرآن و حدیث

پایان نامه

جهت اخذ مدرک کارشناسی ارشد

در رشته الهیات - علوم قرآن و حدیث

عنوان:

فرهنگ پرسشگری در گفتار و رفتار معصومان علیهم السلام

اساتید راهنما:

دکتر محسن قاسمپور و دکتر مصطفی عباسی مقدم

به وسیله:

نرگس حمزه خانی

مرداد ماه ۱۳۹۰

تقدیرم

پیشکش بہ او کہ ندای «لهم فلق» باجوابی کہ او بود جهان پر سگسار را تا بد در کلاس درس خود نشاند و

آنکہ من آیوزبان پرندگان را برای یاقی من کند.

ہدیہ بود درست مہربان خداوند کہ از آستین پدر و مام بہ یاریم شتافتند.

و بہ آنان کہم و بجزہات اندر شیدن را من آموزند.

تشکر و قدردانی

حمد و سپاس خداوند عزوجل را که همهٔ حمدها به او باز می‌گردد. او که طلب علم و معرفت را در نهاد بندگان خود قرار داد؛ و با نسیم توفیق، شمیم هدایت را بر مشام ما رسانید.

سپاس پدر و مادر را، کسانی که در این راه از هیچ حمایتی دریغ نداشتند؛ و صبورانه راهنمایی نمودند.

در اینجا بر خود لازم می‌دانم از تمامی اساتید به ویژه آقای دکتر محسن قاسم‌پور و آقای دکتر مصطفی عباسی مقدم که راهنمایی اینجانب را در انجام تحقیق، پژوهش و نگارش این پایان نامه تقبل نموده‌اند، نهایت تشکر و سپاسگزاری را داشته باشم.

همچنین از تشریک مساعی آقای دکتر ماشاءاله جشنی و آقای دکتر محمد اخوان به عنوان اساتید داور که این پایان نامه را مورد مطالعه قرار داده و در جلسه دفاعیه شرکت نموده‌اند، تشکر و قدر دانی می‌نمایم.

در پایان از خانم دکتر فاطمه طاهری که به عنوان نماینده تحصیلات تکمیلی دانشگاه قبول زحمت نموده‌اند، سپاسگزاری می‌نمایم.

چکیده

از دیر باز تعلیم و تربیت در زندگی بشر از اهمیت و جایگاه ویژه‌ای برخوردار بوده است. با توجه به رابطه دانایی و پرسش، پرسش همواره در امر آموزش مهم تلقی شده؛ زیرا تأثیر آن در این امر به وضوح قابل مشاهده می‌باشد. روش پرسش و پاسخ، از مهم‌ترین و پرکاربردترین روش‌ها در فرهنگ اصیل دینی است. موضوع محوری این پژوهش تبیین فرهنگ پرسشگری و پاسخگویی در سیره آموزشی - تربیتی معصومان(ع) است؛ لذا در رساله حاضر به بررسی جایگاه پرسش و پرسشگری در سیره قولی و فعلی معصومان(ع) پرداخته شده است. همچنین با تتبع در روایات حاوی پرسش به استخراج و تبیین آداب و شرایط پرسشگری صحیح و پاسخگویی مطلوب می‌پردازد.

هدف نگارنده در این پژوهش وقوف بر زوایای ناشناخته و کاربردی سیره معصومان(ع) می‌باشد؛ لذا دستیابی به جایگاه پرسشگری و نحوه مواجهه معصومان(ع) با پرسشگران و شیوه پاسخگویی به آنان و در نهایت احیای روحیه پرسشگری با توجه به تعالیم ائمه(ع) جزء اهداف اصلی رساله حاضر است.

نگارنده در فرایند پژوهش، به این نتیجه رسیده است که ائمه(ع) همواره روحیه پرسشگری را در مخاطبان خود تقویت کرده‌اند. همچنین بخش قابل توجهی از آموزه‌های فقهی، اعتقادی و اخلاقی - تربیتی معصومان(ع) از طریق پرسش‌های مسلمانان و پاسخ ایشان به دست ما رسیده است. با بررسی روایات حاوی پرسش مشاهده می‌کنیم که انواع پرسش‌ها را می‌توان به پرسش‌های حقیقی و منطقی، بی‌جا و غیر منطقی، بیهوده و پرسش‌های غیر حقیقی و غرض آلود تقسیم نمود. هر یک از این انواع با ممکن است با اهداف و انگیزه‌هایی مانند: علم و یادگیری، کسب اطمینان و یقین، اقرار گرفتن، انکار کردن، آزار رساندن، تحقیر و مسخره نمودن، اظهار تعجب و اعتراض، شبهه افکنی و ... مطرح می‌گردد. از دیگر دست آوردهای این پژوهش آگاهی از اصول و آداب صحیح پرسشگری و پاسخگویی مطلوب از منظر معصومان(ع) است. جانشینان آخرین فرستاده الهی پرسش‌هایی را که دارای فواید و کارکردهای اساسی و مهم در زندگی بشر بوده و موجب هدایت و سعادت مردم می‌شده، مورد تشویق قرار داده و طرح نمودن آن را دارای اولویت می‌دانسته‌اند.

بنابراین در سایه یافته‌های این پژوهش می‌توان به رهنمودهای کلیدی و تعیین کننده‌ای از سوی معصومان(ع) برای گسترش فرهنگ پرسش و پرسشگری و تحقیق در جامعه اسلامی پی برد.

کلمات کلیدی: فرهنگ، پرسشگری، گفتار، رفتار، سیره، معصومان

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱.....	مقدمه
۴.....	فصل اول: کلیات، مفاهیم
۵.....	۱-۱. بخش اول: کلیات
۵.....	۱-۱-۱. عنوان تحقیق
۵.....	۱-۱-۲. موضوع
۶.....	۱-۱-۳. زمینه و سابقه موضوع
۶.....	۱-۱-۴. اهداف تحقیق
۷.....	۱-۱-۵. اهمیت و ارزش تحقیق با تأکید بر کاربرد نتایج آن
۷.....	۱-۱-۶. فرضیه‌ها یا سؤالهای ویژه
۸.....	۱-۱-۷. روش انجام تحقیق
۹.....	۲-۱. بخش دوم: مفاهیم
۹.....	۲-۱-۱. فرهنگ
۹.....	۲-۱-۲. پرسش، پاسخ
۹.....	۲-۱-۳. جدل
۱۱.....	۲-۱-۴. مناظره
۱۲.....	۲-۱-۵. احتجاج
۱۳.....	۲-۱-۶. سیره
۱۴.....	۲-۱-۷. سنت
۱۵.....	۲-۱-۸. روایت
۱۵.....	۲-۱-۹. معصوم
۱۶.....	۲-۱-۱۰. تعلیم

۱۱-۲-۱. تدریس ۱۶

۱۲-۲-۱. روش تدریس ۱۶

فصل دوم : بررسی استفهام در لغت، بلاغت و قرآن ۱۸

- در آمدی بر فصل ۱۹

۱-۲. بخش اول: سؤال ، اهمّیت و خاستگاههای آن ۱۹

۱-۲-۱. بررسی واژه‌های سؤال، پرسش و استفهام ۱۹

۱-۲-۱-۱. سؤال ۲۰

۱-۲-۱-۲. استفهام ۲۲

۱-۲-۱-۳. پرسش ۲۳

۱-۲-۲. اهمّیت و جایگاه پرسشگری از دیدگاه عقل ۲۳

۱-۲-۳. خاستگاههای پرسش ۲۵

۱-۲-۳-۱. فطرت و حقیقت جویی ۲۶

۱-۲-۳-۲. شک و حیرت ۲۷

۱-۲-۳-۳. آگاهی و علم به جهل ۲۹

۱-۲-۳-۴. تفکر و پرسشگری ۳۱

۱-۲-۳-۵. آزادی و اختیار ۳۲

۱-۲-۳-۶. کسب آرامش ۳۳

۱-۲-۳-۷. نیازهای مادی و پیشرفت ۳۴

۱-۲-۳-۸. حق دانستن و تکلیف پرسیدن ۳۵

۲-۲. بخش دوم: استفهام در بلاغت ۳۸

۱-۲-۲-۱. تقسیم کلام در زبان عربی ۳۸

۱-۲-۲-۲. تعریف استفهام در بلاغت ۳۹

۱-۲-۲-۳. ادات استفهام ۴۰

عنوان

صفحه

۴۰	..... ۱-۳-۲-۱ همزه
۴۱	..... ۲-۳-۲-۲ هَلْ
۴۱	..... ۳-۳-۲-۲ مَا
۴۲	..... ۴-۳-۲-۲ مَنْ
۴۲	..... ۵-۳-۲-۲ مَتَى
۴۳	..... ۶-۳-۲-۲ أَيَّانَ
۴۳	..... ۷-۳-۲-۲ كَيْفَ
۴۳	..... ۸-۳-۲-۲ أَيْنَ
۴۴	..... ۹-۳-۲-۲ أَنَّى
۴۵	..... ۱۰-۳-۲-۲ كَمْ
۴۵	..... ۱۱-۳-۲-۲ أَيُّ
۴۶	..... ۴-۲-۲ معانی مجازی استفهام
۴۸	..... ۳-۲-۲ بخش سوّم: استفهام در قرآن
۴۸	..... ۱-۳-۲-۲ اهمّیت و جایگاه پرسشگری در قرآن
۵۰	..... ۲-۳-۲-۲ انواع استفهام در قرآن
۵۱	..... ۱-۲-۳-۲ پرسش های حقیقی در قرآن
۵۲	..... ۲-۲-۳-۲ پرسشهای غیر حقیقی در قرآن
۵۵	..... ۳-۳-۲-۲ موضوعات پرسشهای قرآن
۵۶	..... ۴-۳-۲-۲ محدوده پرسش در قرآن
۵۶	..... ۱-۴-۳-۲ پرسش از موضوعات ناراحت کننده
۵۶	..... ۲-۴-۳-۲ پرسش از امور متشابه
۵۷	..... ۳-۴-۳-۲ پرسش برای گریز از مسؤولیت
۵۸	..... ۴-۴-۳-۲ موضوعاتی که علمش مختصّ به خداست
۵۸	..... ۵-۳-۲-۲ از چه کسانی باید پرسید؟
۶۱	..... - جمع بندی

فصل سوم : بررسی پرسش و پرسشگری در سیره معصومان علیهم السلام.....	۶۲
– در آمدی بر فصل	۶۳
۱-۳. بخش اول: پرسشگری در سیره معصومان (ع)	۶۴
۱-۳-۱. اهمیت و جایگاه پرسشگری در سیره معصومان(ع).....	۶۴
۱-۳-۲. رواج پرسشگری در سیره معصومان(ع).....	۶۹
۱-۳-۳. روشهای پرسشی کردن بحث در سیره معصومان(ع).....	۷۲
۱-۳-۱. پرسش برای جلب توجه مخاطب و آغاز بحث.....	۷۳
۱-۳-۲. کاربرد عبارات غیر مأنوس جهت برانگیختن حس کنجکاوی	۷۴
۱-۳-۳. بیان مبهم و سربسته جهت برانگیختن حس کنجکاوی افراد مستعد	۷۴
۱-۳-۴. روش تدریس پرسش و پاسخ	۷۵
۱-۴-۱. بررسی روش سؤال و جواب (پرسشی) یا سقراطی.....	۷۵
۱-۴-۲. بررسی روش تدریس پرسش و پاسخ در سیره معصومان(ع)	۷۷
۱-۴-۱. اقسام پرسش و پاسخ در تدریس معصومان(ع)	۷۸
۱-۴-۱-۱. روش پاسخ	۷۸
۱-۴-۱-۲. روش طرح سؤال	۷۹
۱-۴-۱-۳. روش بحث و گفتگو یا سؤال و جواب دو طرفی.....	۸۰
۱-۴-۳. مقایسه روش سقراطی با روش پرسش و پاسخ معصومان(ع)	۸۰
۲-۲. بخش دوم: انواع پرسش در سیره معصومان(ع)	۸۳
۲-۳-۱. پرسشهای حقیقی و منطقی	۸۳
۲-۳-۲. پرسشهای بی جا و غیر منطقی	۸۴
۲-۳-۱. نارسایی معلومات و قدرت اندیشه برای درک پاسخ سؤال	۸۶
۲-۳-۲. محدودیت معلومات و نیروهای مغزی انسان بطور عموم	۸۸
۲-۳-۳. پرسشهای که پاسخ آن باعث ناراحتی و به سختی افتادن میشود.....	۸۹
۲-۳-۳. پرسش های بیهوده.....	۹۳

.....	۴-۲-۳. پرسشهای غیر حقیقی و غرض آلود	۹۵
.....	۳-۳. بخش سوّم: بررسی انگیزه پرسشگران در سیره معصومان(ع)	۹۸
.....	۱-۳-۳. انگیزه‌های پرسش حقیقی	۹۹
.....	۱-۱-۳-۳. می پرسند تا یاد بگیرند	۹۹
.....	۱-۱-۳-۳. داشتن روحیه علمی	۱۰۱
.....	۲-۱-۳-۳. می پرسند تا بیشتر بدانند	۱۰۱
.....	۱-۲-۳-۳. می پرسند تا به یقین و اطمینان برسند	۱۰۲
.....	۳-۱-۳-۲. می پرسند تا یاد بدهند	۱۰۳
.....	۴-۱-۳-۳. می پرسند تا ارتباط برقرار کنند	۱۰۵
.....	۲-۳-۳. انگیزه‌های پرسش مغرضانه و غیر حقیقی	۱۰۶
.....	۱-۲-۳-۲. می پرسند تا اقرار بگیرند	۱۰۶
.....	۲-۲-۳-۳. می پرسند تا انکار کنند	۱۰۹
.....	۳-۲-۳-۳. می پرسند برای تعنت (آزار رساندن)	۱۱۰
.....	۴-۲-۳-۳. می پرسند تا آزمایش کنند	۱۱۲
.....	۵-۲-۳-۳. می پرسند تا مسخره کنند	۱۱۴
.....	۶-۲-۳-۳. می پرسند تا تحقیر کنند	۱۱۶
.....	۱-۶-۲-۳-۲. تحقیر و تکبر	۱۱۷
.....	۷-۲-۳-۲. می پرسند چون تعجب کرده‌اند	۱۱۷
.....	۸-۲-۳-۲. می پرسند تا توبیخ و نکوهش کنند	۱۱۹
.....	۹-۲-۳-۳. می پرسند تا اعتراض و انتقاد کنند	۱۲۰
.....	۱۰-۲-۳-۳. می پرسند تا تشویق کنند	۱۲۱
.....	۱۱-۲-۳-۳. می پرسند تا شبهه افکنی کنند	۱۲۲
.....	۱۲-۲-۳-۲. می پرسند تا یادآوری کنند	۱۲۴
.....	۴-۳. بخش چهارم: مهم‌ترین پرسش‌ها از دیدگاه معصومان(ع)	۱۲۷
.....	۱-۴-۳. موضوع پرسش‌ها در سیره معصومان(ع)	۱۲۷

۱۲۹.....	۲-۴-۳. مهم‌ترین پرسش‌های بشر.....
۱۳۲.....	۳-۴-۳. مهم‌ترین پرسش‌ها از دیدگاه معصومان(ع).....
۱۳۶.....	۱-۳-۴-۳. خدا شناسی.....
۱۳۶.....	۲-۲-۴-۳. شناخت سرنوشت و معاد.....
۱۳۷.....	۳-۲-۴-۳. شناخت پیشوا و امام.....
۱۳۸.....	۴-۲-۴-۳. شناخت احکام و وظایف شرعی.....
۱۳۹.....	۵-۲-۴-۳. شناخت اخلاق و تربیت اسلامی.....
۱۴۱.....	- جمع بندی.....

فصل چهارم : آداب پرسشگری و پاسخگویی در سیره معصومان(ع)..... ۱۴۲

۱۴۳.....	- در آمدی بر فصل.....
۱۴۴.....	۱-۴. بخش اول: آداب پرسشگری و شرایط پرسش.....
۱۴۴.....	۱-۱-۴. شرایط پرسشگری.....
۱۴۴.....	۱-۱-۴. ۱. عدم خجالت از پرسیدن.....
۱۴۵.....	۱-۱-۴. ۲. ترک غرور در پرسیدن.....
۱۴۶.....	۲-۱-۴. آداب پرسشگری.....
۱۴۶.....	۱-۲-۴. ۱. احترام به پاسخگو.....
۱۴۷.....	۲-۲-۴. ۲. اجازه خواستن برای پرسش.....
۱۴۸.....	۳-۲-۴. ۳. پرهیز از افراط و تفریط در پرسش.....
۱۵۰.....	۴-۲-۴. ۴. پرسیدن در زمان مناسب.....
۱۵۲.....	۵-۲-۴. ۵. رعایت نوبت برای پرسیدن.....
۱۵۲.....	۶-۲-۴. ۶. شتاب نکردن.....
۱۵۳.....	۷-۲-۴. ۷. پرسش از عالم.....
۱۵۵.....	۸-۲-۴. ۸. پرسش از یک عالم.....

عنوان

صفحه

۹-۲-۱-۴	پرسش در حدّ فهم و استعداد	۱۵۶
۱۰-۲-۱-۴	خوب پرسیدن	۱۵۷
۱۱-۲-۱-۴	طریق پرسش	۱۵۹
۱۳-۲-۱-۴	خوب شنیدن (حسن استماع)	۱۶۰
۱۴-۲-۱-۴	پیشدستی نکردن شاگرد بر استاد در پاسخ	۱۶۲
۱۵-۲-۱-۴	توضیح خواستن در صورت نفهمیدن	۱۶۳
۱۶-۲-۱-۴	قبول پاسخ درست و عدم عناد با پاسخگو	۱۶۴
۱۷-۲-۱-۴	عمل به دانسته‌ها و آموختن آن به دیگران	۱۶۶
۱۸-۲-۱-۴	تشکر از پاسخگو و دعا در حقّ او	۱۶۷
۳-۱-۴	شرایط سؤال	۱۶۸
۱-۳-۱-۴	سؤال برای فهم	۱۶۸
۲-۳-۱-۴	نپرسیدن از امور محال یا بدیهی	۱۷۰
۳-۳-۱-۴	پرسش عقلایی (با تأمل و تفکر)	۱۷۱
۲-۲-۴	بخش دوّم: آداب پاسخگویی و شرایط پاسخ	۱۷۳
۱-۲-۴	شرایط پاسخگو	۱۷۳
۱-۱-۲-۴	عظوفت و خضوع در مقابل پرسشگر	۱۷۳
۲-۱-۲-۴	حلم و بردباری و عدم خشونت	۱۷۴
۳-۱-۲-۴	حقّ محوری و خود داری از هوا پرستی	۱۷۵
۴-۱-۲-۴	داشتن اخلاص و انگیزه الهی در هدایت مردم	۱۷۷
۵-۱-۲-۴	حقّ پرسشگری	۱۷۸
۶-۱-۲-۴	وظیفه پاسخگویی	۱۷۹
۷-۱-۲-۴	شناخت استعداد و توانایی پاسخگو	۱۸۰
۸-۲-۲-۴	آمادگی قبلی برای پاسخ	۱۸۱
۲-۲-۴	آداب پاسخگویی	۱۸۲
۱-۲-۲-۴	طمأنینه	۱۸۲

عنوان

صفحه

۱۸۳	..... ایجاد فضای اطمینان بخش به پرسشگر
۱۸۴	..... رعایت احترام
۱۸۵	..... جدی بودن و پرهیز از مزاح در پاسخ
۱۸۶	..... دوری از سیاه نمایی و غرض ورزی در پاسخ
۱۸۷	..... عدم خستگی و آزردهی
۱۸۸	..... مشخص کردن مکانی برای پاسخ
۱۹۲	..... فهم موضوع سؤال و اصلاح اشکالات آن
۱۹۳	..... تکرار سؤال
۱۹۴	..... فرق نگذاشتن بین پرسشگران
۱۹۴	..... استفاده از روش‌های مختلف بیانی و زبانی در پاسخ
۱۹۶	..... ضرورت پاسخ دهی صحیح
۱۹۷	..... دریغ نکردن از بذل علم
۱۹۷	..... سرعت پاسخ دهی
۱۹۹	..... مشورت در تهیه پاسخ
۲۰۰	..... توجه به اختلاف سطح مخاطبان
۲۰۳	..... برخورد با پرسشهای تعنتی و جدال انگیز
۲۰۵	..... پاسخهای نقضی
۲۰۶	..... سفارش به گوش دادن
۲۰۷	..... تشویق پرسشگر به نوشتن پاسخها
۲۰۸	..... رعایت ترتیب در پاسخدهی به سؤالات
۲۰۸	..... رعایت امور نگارشی
۲۰۹	..... توجه به مسائل مهم‌تر و تکرار پاسخ
۲۱۰	..... دفاع از پاسخ
۲۱۱	..... عدم اجبار در قبول پاسخ
۲۱۲	..... دعا و تسبیح خدا هنگام پاسخ دادن

.....	۲۹-۲-۲-۴. عدم درخواست مزد	۲۱۳
.....	..... گفتن نمی‌دانم (لا ادری)	۲۱۴
.....	..... ارجاع به شاگردان با صلاحیت	۲۱۶
.....	..... شرایط پاسخ	۲۱۷
.....	..... پاسخ هوشمندانه و واضح	۲۱۷
.....	..... پاسخ مستند و با دلیل	۲۱۹
.....	..... پاسخ کامل به همراه مثال	۲۲۰
.....	..... توضیح بیشتر و ریز کردن پاسخ	۲۲۱
.....	..... اختصار و جمع بندی پاسخ	۲۲۲
.....	..... پاسخ اقناعی در پرسشهای بیجا	۲۲۳
.....	..... احتیاط در پاسخ دهی	۲۲۵
.....	- جمع بندی	۲۲۷
.....	فصل پنجم: فواید و کارکردها پرسش و پرسشگری	۲۲۸
.....	- در آمدی بر فصل	۲۲۹
.....	۱-۵. بخش اول: فواید و کارکردهای پرسش	۲۲۹
.....	۱-۱-۵. فواید و کارکردهای علمی و مهارتی پرسش	۲۳۱
.....	..... ۱-۱-۱-۵. افزایش علم و اطلاعات	۲۳۱
.....	..... ۲-۱-۱-۵. یادگیری عمیقتر و گسترده‌تر	۲۳۳
.....	..... ۳-۱-۱-۵. تفکر و خرد ورزی	۲۳۵
.....	..... ۴-۱-۱-۵. تحقیق و عمل	۲۳۶
.....	..... ۵-۱-۱-۵. انتقاد، تفکر نقادانه و آزاد اندیشی	۲۳۸
.....	..... ۶-۱-۱-۵. افزایش نقش اندیشمندان و متفکران	۲۴۱
.....	..... ۷-۱-۱-۵. تقویت اعتماد به نفس	۲۴۳

۲۴۴	۵-۱-۱-۸. عدم خستگی و کسالت در بحث
۲۴۵	۵-۱-۱-۹. یادگیری بر اساس مسأله محوری و انتخاب افراد
۲۴۵	۵-۱-۱-۱۰. تقویت تعامل اجتماعی و نطق
۲۴۶	۵-۱-۱-۱۱. خلاقیت و ابتکار
۲۴۷	۵-۱-۱-۱۲. سنجش دغدغه و سطح فکرمردم یک عصر
۲۴۷	۵-۱-۲. فواید و کارکردهای اعتقادی و دینی
۲۴۸	۵-۱-۲-۱. حقیقت یابی و بیداری وجدان از غفلت
۲۵۰	۵-۱-۲-۲. ایمان به خدا و اسلام آوردن
۲۵۱	۵-۱-۲-۳. شناخت اوصیاء و اقرار و ایمان به علم الهی ایشان
۲۵۲	۵-۲-۴. نزول آیه و تفسیر قرآن
۲۵۴	۵-۲-۵. اصلاح عقاید و اعمال غلط و خرافه
۲۵۶	۵-۲-۶. رفع شبهه و تردید
۲۵۷	۵-۲-۷. تبیین آموزه های دینی اخلاقی
۲۵۹	- جمع بندی
۲۶۰	- نتیجه گیری
۲۶۲	- فهرست مراجع

مقدمه

تعلیم و تربیت در هدایت، انسان سازی و سعادت بشر جایگاه ویژه‌ای دارد؛ لذا علم و دانش در فرهنگ اسلامی همواره مورد تأکید قرار گرفته است. دعوت به فراگیری دانش و معرفت و پرسش از اهل ذکر و دانایان به اسرار هستی از آموزه‌های مهم آخرین کتاب آسمانی است. پرسش و پاسخ خصوصاً در مواردی که به خروج از جهل منتهی شود و به روشن شدن حقیقت کمک کند، از مسائل مورد تأکید در اسلام می‌باشد. عدم پرسشگری در اسلام تا به آنجا مورد نهی قرار گرفته که از آن به عنوان عامل هلاکت یاد شده است.

در سیره معصومان(ع) نیز سعی و تلاش ایشان به تعلیم و علم آموزی به وضوح قابل مشاهده است. اهتمام وافر رسول اکرم(ص) به تعلیم و تربیت به عنوان یک وظیفه الهی بوده؛ ایشان و ائمه معصومان علیهم السلام به آموزش و پرورش قرآنی جامعه بشری اهتمام ورزیده و در این زمینه از هیچ تلاشی فرو گذاری نکرده‌اند. یکی از مؤلفه‌های قابل توجه در سیره آموزشی - تربیتی آن بزرگواران اهمیت و کاربرد پرسش و پاسخ است.

از آنجایی که بحث از پرسشگری و سؤال در نصوص دینی و اهمیت توجه به طرح سؤال از منظر اسلامی، موضوعی است که هنوز به درستی مورد توجه و تأمل قرار نگرفته است؛ جا دارد که محققان اسلامی یک بار دیگر از این منظر به سراغ آیات و روایات رفته و آنگاه هم با غنای فرهنگ دینی آشنا شوند و هم به عظمت و اهمیت بحث از سؤال و پرسش پی ببرند.

بر اساس آموزه جاودان نبوی که از مسلمات گفتار پیامبر اعظم به شمار آمده است، آخرین فرستاده الهی چنین فرموده است: «إِنِّي تَارِكٌ فِيكُمْ الثَّقَلَيْنِ مَا إِنْ تَمَسَّكْتُمْ بِهِمَا لَنْ تَضِلُّوا كِتَابَ اللَّهِ وَعِثْرَتِي أَهْلَ بَيْتِي وَإِنَّهُمَا لَنْ يَفْتَرِقَا حَتَّى يَرِدَا عَلَيَّ الْحَوْضِ؛ من دو چیز گران سنگ در میان شما بر جای می‌گذارم؛ کتاب خدا و خاندانم (اهل بیتم)، تا زمانی که به این دو تمسک جویند، هرگز گمراه نخواهید شد و به درستی که این دو هیچ گاه از هم جدا نمی‌شود تا در کنار حوض (کوثر) بر من وارد شوند.»

این گفته پیامبر(ص) آشکارا بیانگر آن است که، اهل بیت وحی - که قرآن به پاک‌شان از هر پلیدی شهادت داده و پیامبر(ص) به همسنگ بودن ایشان با قرآن مجید تصریح فرموده است - پرچم‌ها و نشانه‌هایی هستند که پروردگار جهانیان برای راهنمایی بندگان خود به راه راست برافراشته است؛ بر این اساس رفتار و گفتار معصومان(ع) همانند قرآن برای ما حجت است.

یکی از جلوه‌های مهم و یا موضوعات قابل مطالعه در سیره قولی و فعلی پیامبر(ص) و معصومان(ع) اهمیت پرسش یاران و اصحاب ایشان و یا غیر مسلمانان از آنهاست. نحوه رویارویی این بزرگواران با چنین پرسش‌هایی از زوایای گونه‌گون قابل تحلیل و بررسی است. موضوعی که تاکنون به آن یا پرداخته نشده یا به طور بسیار محدود در لابلای دیگر موضوعات و به صورت پراکنده از آن سخن رفته است.

این رساله در پی یافتن جایگاه و اهمیت پرسشگری در سیره معصومان(ع)، استخراج و دسته بندی اصول و آداب پرسشگری و پاسخگویی از روایات ائمه(ع) و آگاهی به مهم‌ترین پرسش‌ها و فواید آن از رهگذر روایات می‌باشد.

یکی از مهم‌ترین روش‌های کشف حقیقت و دیدگاه‌ها پرسش است؛ که در شکل‌های گوناگون در گفتار و رفتار ائمه(ع) به اهل علم و دانش رسیده است. فرهنگ پرسشگری و تحقیق، جستجو و کنجکاوی علمی با رویکرد عملی از سوی پیشوایان دین ترویج شده و روایات بسیاری در این باره از ایشان نقل شده است. استخراج، دسته بندی و تحلیل محتوای روایات ناظر بر پرسش و پرسشگری موضوع محوری این رساله می‌باشد؛ تا از رهگذر آن یکی از زوایای ناشناخته و پرکاربرد روایات بررسی و بازشناسی گردد.

هدف از انتخاب و نگارش این موضوع شناخت و الگو پذیری از ائمه(ع) و راه یافتن به آموزه‌های ایشان در امر تعلیم و تربیت و ترویج فرهنگ پرسشگری است. با توجه به این که پرسشگری از امور مهم و مؤثر در زندگی بشر می‌باشد؛ و شیوه پرسش و پاسخ از کاربردی‌ترین روش‌ها در تعلیم و تربیت است، کسب آگاهی و شناخت این بحث در سیره معصومان(ع) بسیار ضروری و مهم می‌نماید. از آنجایی که امروزه استخراج و شناخت موضوعات ناشناخته و پرکاربرد از منابع اسلامی از اهمیت و ارزش خاصی برخوردار بوده؛ و همچنین پژوهش و تحقیقی همه جانبه در زمینه پرسش و پرسشگری در سیره معصومان(ع) مبحث تازه‌یست که تاکنون کسی بدان نپرداخته است؛ بدین‌سان با توجه به علاقه وافر نگارنده به آشکار نمودن زوایای پنهان سنت سترگ معصومان(ع) در اهمیت به پرسش و نقش مهم آن در فرآیند معرفت، این پایان نامه مستقلاً در این موضوع خطیر سامان یافته است.

در این رساله سعی بر آن بوده که از تمامی منابعی که درباره موضوع مورد پژوهش مطالبی نگاشته‌اند، استفاده گردد؛ اما آنچه که جزء منابع محوری و اساسی آن می‌باشد، احادیث و روایاتی است که از ائمه(ع) به دست ما رسیده‌اند. رساله حاضر مبتنی بر روش کتابخانه‌ای و گردآوری

اطلاعات از منابع متنوع روایی و ارائه و تحلیل محتوای روایات (توصیفی - تحلیلی) به ویژه روایات حاوی پرسش می‌باشد.

این رساله را با محوریت پرسشگری در سیره معصومان(ع) و رسیدن به اهداف و پاسخ به فرضیات در پنج فصل سامان داده‌ایم. در فصل اول به بیان کلیات و مفاهیم پرداخته‌ایم.

فصل دوم حاوی مباحث مقدماتی درباره واژه پرسش و مترادفات آن و بررسی استفهام در لغت، بلاغت و قرآن است.

فصل سوم در بررسی جایگاه پرسش و پرسش در سیره معصومان(ع) و دسته بندی انواع پرسش و انگیزه‌های آن و مهم‌ترین پرسش‌ها از منظر ائمه(ع) می‌باشد.

در فصل چهارم نیز به استخراج آداب و شرایط پرسشگری و پاسخگویی از احادیث ائمه(ع) و همچنین روایات حاوی پرسش پرداخته‌ایم.

فصل پنجم هم با محوریت آثار و فواید پرسش و پرسشگری تدوین شده است.

در پایان لازم می‌دانیم به موانع و مشکلات این پژوهش نیز اشاره‌ای داشته باشیم. کمبود منابع حاوی بحث پرسش و پرسشگری به ویژه از دیدگاه معصومان(ع)، به علت نو بودن موضوع یکی از مشکلات بود. ابعاد و جنبه‌های مختلف و فراوان ناظر بر پرسش‌های موجود در سنت قولی و حتی تقریری معصومان و هم پوشانی آن‌ها با همدیگر، دسته بندی دقیق آن را بر نویسنده دشوار می‌کرد؛ به گونه‌ای که این موضوع ممکن است، از دید صاحب نظران به نوعی تداخل عنوان و یا شائبه تکراری بودن مطالب مفاهیم دسته بندی شده را تداعی کند. اما در هر حال نمی‌توانستیم از طرح یا قرار دادن آن ذیل یک محوری که به نوعی با موضوع پرسش مرتبط بوده، صرف نظر کنیم.

رساله حاضر از نظر حجم اندکی از حدّ متعارف آن فراتر رفته که امید است خوانندگان از این جهت خرده نگیرند؛ چرا که طرح موضوع پرسش و یا مفاهیم ناظر و یا نزدیک به آن در بسیاری از روایات ما را ناگزیر ساخته به نحوی بدان پرداخته و لو آنکه اندکی تطویل یابد.

فصل اوّل

کلیّات، مفاهیم

بخش اوّل: کلیّات

بخش دوّم: مفاهیم